

DIANA MAKSIMIUK

ORCID: 0000-0002-7935-1879

PIERWSZY ROK NIEPODLEGŁOŚCI – ZIEMIA SOKÓLSKA

DOI: 10.15290/sp.2019.27.08

Abstrakt. W listopadzie 1918 r. przyszłość Ziem Wschodnich przedrozbiorowej Rzeczypospolitej stała pod znakiem zapytania. Tak było m.in. z położoną w guberni grodzieńskiej carskiej Rosji Sokólszczyzną, która w czasie I wojny światowej znalazła się pod niemiecką okupacją. Niemcy ustąpili z niej dopiero pod koniec kwietnia 1919 r. i wtedy też zajęły ją polskie oddziały. Rozpoczął się wówczas, w bardzo trudnych warunkach, proces tworzenia na tym obszarze państwowości polskiej.

Słowa kluczowe: Sokółka, niepodległość, administracja, Sejm Ustawodawczy

Abstract. In November 1918, the future of the Eastern Lands of the pre-partition Commonwealth was a question mark. It was a case, for example, of the Sokółka area located in the Grodno Governorate of tsarist Russia, which found itself under the German occupation during World War I. The Germans did not leave it until the end of April 1919, and then it was taken over by Polish troops. It was then that the process of creating the Polish statehood in this area, in very difficult circumstances, commenced.

Key words: Sokółka, independence, administration, the Legislative Sejm

Choć I wojna światowa zakończyła się wiele miesięcy wcześniej, pełną niepodległość Ziemia Sokóleńska odzyskała dopiero 28 kwietnia 1919 r.¹ Tego dnia oddziały niemieckie ostatecznie opuściły Sokółkę. Dzielić radości z miej-

¹ Wtedy też do Sokółki wkroczyły oddziały polskie. Por.: A.Cz. Dobroński, *Wyzwolenie Sokółki i Grodna*, „Magazyn Polski” 2019, nr 5 (160), s. 9. „O stosunku ludności [miejscowej – D.M.] do wojska wymownie świadczy fakt przyjęcia wojsk polskich przejeżdżających do Grodna – czytamy w raporcie Straży Kresowej z powiatu sokólskiego – Przyjęcie to było entuzjastyczne [...]. Tłum ludu wszędzie wychodził na spotkanie ze łzami w oczach i prawdziwym uniesieniem (szczególnie w Sokółce i Kuźnicy)”. *O Niepodległą i Granice. Raporty Straży Kresowej 1919–1920: Ziemi Północno-Wschodnich opisanie*, t. 7, oprac. J. Gierowska-Kałłaur, Warszawa–Pułtusk 2011, s. 418. Por. J.J. Milewski, *Z dziejów województwa białostockiego*

scowości, które już w listopadzie 1918 r. były wolne, miasto nie mogło ze względu na swoje położenie. W związku z przeprowadzaną ewakuacją wojsk niemieckich z frontu wschodniego do Prus Niemcy nie mogli pozwolić sobie na oddanie w ręce polskie kluczowych punktów istotnych w realizacji tego przedsięwzięcia, w tym Sokólszczyzny. Pomimo jednak obecności władz niemieckich należy zwrócić uwagę na fakt powstania już wówczas załączków polskiej administracji.

Kiedy w obliczu kończącej się wojny żołnierze niemieccy 11 listopada wyjechali z Sokółki, jej mieszkańcy utworzyli władzę administracyjno-wojskową składającą się z lokalnych członków Polskiej Organizacji Wojskowej na czele z dowórczykami: kpt. Władysławem Borowskim i ppor. Antonim Grasewiczem. „Błyskawicznie zaczęły powstawać komitety, prawie zawsze w oparciu o instytucje kościelne”, które obejmowały władzę w gminach (m.in. Dąbrowa, Suchowola, Korycin²). W pierwszej z wymienionych, która stała się przykładem dla kolejnych, kluczową rolę w tym dziele odegrał proboszcz i dziekan dąbrowski ks. Józef Gaul. Usuniętych z urzędów wójta i sołtysów z czasów okupacji zastąpiono nowymi ludźmi³. Wójtem Dąbrowy został syn miejscowego rolnika, urodzony w 1891 r. we wsi Nierośno, inżynier Nikodem Henryk Hryckiewicz. Dla zapewnienia porządku przystąpił on do tworzenia milicji parafialnej. Nowe warunki okazały się tymczasowe, a okres tymczasowości trwał zaledwie 3 dni.

Niemcy powrócili do Sokółki już 14 listopada. W akcie „zastraszenia i zdyscyplinowania mieszkańców Sokólszczyzny” rozbroili POW i uwięzili kilku jej członków (Borowskiego, Grasewicza, Zygmunta Gichtera, Konstantego Boćkowskiego, Adama Budrewicza), których następnie w trybie dożywotnim skazali na karę śmierci wykonaną natychmiast⁴. Jednak w tym momencie, zdaniem Krzysztofa Bondaryka, Niemcy nie mogli nie li-

w okresie międzywojennym, Białystok 1999, s. 12; D. Biziuk, *Sokółka wczoraj i dziś*, Sokółka 2009, s. 8. Obok tej daty pojawiają się inne (raczej błędne) ewakuacji Niemców: 13 kwietnia (*Niepodległość przyszła do Sokółki pół roku później* <https://isokolka.eu/wiadomosci/3-sokolka/3401-niepodleglosc-przyszla-do-sokolki-pol-roku-pozniej.html>, dostęp: 20 VIII 2019), 30 kwietnia (T. Gajdzis, *Wolność krzyżami znaczona... Sokółka – moje rodzinne miasto 1863–1920–1939*, Białystok 2003, s. 65).

² A następnie we wszystkich gminach powiatu sokólskiego. K. Bondaryk, *Zarys dziejów Sokółki w latach 1918–1947*, Sokółka 1988, s. 6.

³ W. Bujnowski, *Z historią przez powiat sokólski*, Warszawa 2009, s. 77.

⁴ Bondaryk podał, że wyrok został wykonany w sadzie Andrukiewicza przy ul. Kościelnej (K. Bondaryk, *op. cit.*, s. 6), z kolei Czesław Biziuk wspominał, iż do rozstrzelania doszło w sadzie Łyszkiewiczów (Cz. Bizuk, *Epopeja jednego życia rodu Biziuków na ziemi sokólskiej*, Białystok 2017, s. 22).

czyć się ze zmianami jakie dokonały się w trakcie ich trzydniowej nieobecności. Starając się załagodzić sytuację i porozumieć się z lokalną społecznością podjęli pertraktacje z komitetami parafialnymi. 18 grudnia 1918 r. efektem negocjacji było porozumienie o utworzeniu Rady Powiatowej złożonej z przedstawicieli poszczególnych gmin wyłonionych przez komitety parafialne. Zgodnie z wolą Niemców do nowo powstałego organu władzy weszli też Żydzi i Rosjanie⁵. Na czele rady, w ramach której powołano czteroosobowe prezydium, stanął inżynier Marian Baehr z majątku Makowlany. Jego zastępcą został wspomniany Hryckiewicz, odpowiedzialny za sprawy bezpieczeństwa (milicję, sądy, więzienie). Inny inżynier, Antoni Krejbich, jako sekretarz miał kierować biurem Rady. Administrowanie lasów państwowych otrzymał leśnik Michał Łozowski, a sprawy aprowizacji powiatu – Albin Moroz. Cała administracja cywilna, z wyjątkiem zarządu kolejną, znalazła się w polskich rękach. Współpracowała ona, w konspiracji przed Niemcami, z rządem odrodzonego państwa polskiego, od którego otrzymała wsparcie finansowe w postaci pożyczki na zaspokojenie potrzeb powiatu.

A potrzeb i problemów, przed rozwiązaniem których stanęła nowa władza, było niemało. W pierwszej odezwie skierowanej do mieszkańców powiatu sokólskiego z 31 grudnia 1918 r. Rada Powiatowa wskazała na ciężkie warunki w jakich jej przyszło pracować i „prosiła całą ludność, by pośpieszyła jej z pomocą”⁶. Szybkiej reakcji wymagała sprawa ochrony mienia, tj. lasów bardzo mocno zniszczonych w okresie I wojny światowej⁷. Wieś ogromnie dotknięta wydarzeniami wojennymi (okupanci niemieccy przejmowali maszyny rolnicze, zmuszali właścicieli gospodarstw do dostarczania zboża) to następny newralgiczny obszar czekający na działanie Rady Powiatowej. Na finansowe wsparcie liczyły sądy, szkoły, szpitale i inne instytucje społeczne. Kolejnymi problemami były brak siły pociągowej (koni) i ludzi do pracy oraz błyskawicznie rozwijająca się przestępczość (bandytyzm, kradzieże, napady rabunkowe). Tutaj zastępca Hryckiewicz podjął szybkie i zdecydowane kroki. Stworzono miejscowe służby w postaci milicji i „sił zbrojnych” odpo-

⁵ Por. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie, sygn. 313, Obwieszczenie o utworzeniu samorządu w powiecie sokólskim, 7 XII 1918, k. 50; *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 416–417; W. Bujnowski, *Z historią...*, s. 78, K. Bondaryk, *op. cit.*, s. 6.

⁶ T. Gajdzis, *op. cit.*, s. 66.

⁷ K. Kiwałowski, *Z powiatu sokólskiego (Korespondencja własna)*, „Dziennik Białostocki” 5 VI 1919; *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 93; W. Bujnowski, *Monografia powiatu sokólskiego*, Warszawa 2009, s. 244.

wiedzialne za stan bezpieczeństwa⁸. Rozstrzelano kilku bandytów skazanych na karę śmierci przez uruchomione sądy doraźne. Wymierzano karę chłosty, publicznie na rynku w Sokółce, za mniejsze przestępstwa. W więzieniu sokólskim osadzono ogółem 77 osób⁹.

W międzyczasie wśród lokalnej społeczności zbierano pieniądze na odrodzone Wojsko Polskie¹⁰, przyjmowano i szkolono konspiracyjnie ochotników, a następnie „przerzucano” ich do formujących się polskich oddziałów w Zambrowie, Łapach, Łomży i Ostrowi Mazowieckiej. Ponad 600 osób zasiliło szeregi Dywizji Litewsko-Białoruskiej. Akcją koordynowali byli żołnierze I Korpusu Polskiego na Wschodzie: por. Nikodem Sulik¹¹, por. Zygmunt Bójnowski i por. Józef Tarasiewicz. Z kolei łącznikami z rządem polskim byli Nikodem Hryckiewicz (z ramienia Rady Powiatowej) i proboszcz z Czarnej Wsi ks. Edward Szapel (z ramienia sokólskiego POW)¹².

W trudnych warunkach okupacyjnych mieszkańcom Sokólszczyzny przyszło żyć do końca kwietnia 1919 r. Nadzieją dla nich była realizacja umowy białostockiej i opuszczenie przez wojska niemieckie Białegostoku w dniu 19 lutego 1919 r. Dzień przed tym wydarzeniem Rada Powiatowa w Sokółce informowała, iż wkrótce „będzie miała możliwość oddania zarządu nad powiatem istotnej władzy podstawowej”¹³. Zapewne nie spodziewała się, że na tę chwilę przyjdzie jeszcze poczekać ponad dwa miesiące. Niemcy bowiem, jak donosiła „Chata Polska”, niechętni byli przekazaniu powiatu w ręce polskie. Nakłaniali nadto Litwinów i Białorusinów, żeby ci wysłali swoje oddziały wojskowe do Sokółki w celu wywołania konfliktu¹⁴. W dniach 28 i 29 kwietnia po opuszczeniu przez Niemców Kuźnicy, Sokółki i Grodna

⁸ W milicji stale pod bronią było 120 ludzi, a około 900 liczyła rezerwa. Por.: K. Bondaryk, *op. cit.*, s. 7.

⁹ O. Baehr, *Początki niepodległości w powiecie sokólskim*, b.m.w, b.d., b.p. (kopia maszynopisu w zbiorach autorki); T. Gajdzis, *op. cit.*, s. 65.

¹⁰ Inżynier Hryckiewicz osobiście przekazał je Pierwszemu Marszałkowi Polski w obecności Ignacego Paderewskiego.

¹¹ K. Filipow, *Kresowy generał – początki wojskowej kariery*, „Dyskusja. Kwartalnik Wojewódzkiego Domu Kultury w Białymstoku” 1990, nr 2–3, s. 39–42; B. Falkowski, *Nasz generał Nikodem Sulik*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1993, z. 8, s. 18–19; L. Postołowicz, *Jeszcze o generale Suliku*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1994, z. 9, s. 10.

¹² W. Bujnowski, *Z historią...*, s. 78–79.

¹³ Zob. treść odezwy z 18 lutego 1919 r. [w:] T. Gajdzis, *op. cit.*, s. 66.

¹⁴ *Knowania niemieckie*, „Chata Polska” 1919, nr 7, s. 9; *O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921*, t. 1, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa 1999, s. 72.

przybyły do nich natychmiast oddziały polskie¹⁵. Moment ten w Sokółce tak został opisany przez uczestnika wydarzeń:

Boże! Co za radość, wesele! Cała ludność miasta wyległa na powitanie drogich gości. Okrzyki na cześć wojska, Piłsudskiego, Paderewskiego, Sejmu itp. raz po raz wzbijały się w niebo [...], że oto na tę ziemię znękaną i hańbioną od tyłu lat zeszło światło wolności. I tak kilka godzin spędziła ludność na stacji ciesząc się żołnierzkiem polskim, który im wolność przyniósł, żołnierzkiem, często bardzo biednie odzianym i obutym, ale za to posiadającym bogactwo nad bogactwa: gorącą miłość ojczyzny i pierś bohaterską. Przyjęcie wojsk było tak gorące i serdeczne, że wzruszony generał [Wojciech] Falewicz wysłał o tym depeszę do gen. Szeptyckiego i do samego Naczelnika Państwa¹⁶.

Formalnie więc Sokólszczyzna, tak jak i obszary „Litwy i Białorusi” zajmowane w wyniku „operacji wojsk polskich”, znalazła się w sferze działalności Zarządu Wojskowego Kresów Wschodnich (dalej: Zarząd Wojskowy) powołanego na mocy dekretu Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r.¹⁷ i kierowanego przez Generalnego Komisarza Cywilnego Ludwika Kolankowskiego. Była to zinstytucjonalizowana forma polskiej administracji cywilnej wprowadzona na tych terenach, za funkcjonowanie których odpowiadał Departament dla Spraw Polskich Ziem Wschodnich MSZ. Podległość Zarządowi Wojskowemu nie trwała jednak długo. Powodem tego były niewątpliwie wydarzenia, które miały miejsce zanim Niemcy ostatecznie opuścili Sokółkę. Zdobycie Wilna w kwietniu 1919 r. i słynna odezwa Józefa Piłsudskiego do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego przełożyły się na kroki, które podjęto w obszarze organizacji i funkcjonowania „administracji cywilnej na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej”¹⁸. Pierwszy z nich stanowiło powołanie 15 kwietnia 1919 r. Jerzego Osmołowskiego na urząd Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich¹⁹. Zastąpił on Kolankowskiego (ten formalnie został zwolniony ze stanowiska 5 maja tego roku)²⁰. Kolejnym krokiem

¹⁵ *Niemcy wycofali się z Kuźnicy, Sokółki i Grodna*, „Chata Polska” 1919, nr 8, s. 9.

¹⁶ *Korespondencje*, „Chata Polska” 1919, nr 9, s. 5–6.

¹⁷ Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. ustanawiający zarząd wojskowy na ziemiach Litwy i Białorusi, „Dziennik Urzędowy Generalnego Komisarza Cywilnego” 1919, nr 1, poz. 1.

¹⁸ Reskrypt Naczelnika Państwa z 5 maja 1919 r. zwalniający p. dr. L. Kolankowskiego ze stanowiska Komisarza Generalnego Cywilnego Ziem Wschodnich, „Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” (dalej: „DUZCZW”) 1919, nr 3, poz. 13.

¹⁹ Rozkaz Naczelnego Wodza WP z 15 kwietnia 1919 r. mianujący p. Jerzego Osmołowskiego Komisarzem Generalnym Ziem Wschodnich, „DUZCZW” 1919, nr 3, poz. 10.

²⁰ Rozkaz Naczelnego Wodza WP z 12 maja 1919 r. dotyczący organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie, „DUZCZW” 1919, nr 3, poz. 15.

było nowe uregulowanie funkcjonowania administracji cywilnej na tym obszarze w postaci Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, co uczynił Piłsudski w rozkazie z 12 maja 1919 r.²¹ Dla Sokółki i powiatu sokólskiego rozkaz ten był bardzo istotny, gdyż w pierwszym jego artykule wyraźnie stwierdzono, że władza Komisarza Generalnego rozciągać się będzie na obszar „działań wojennych i etapy poza wschodnimi granicami b. Królestwa Kongresowego z wyjątkiem powiatów objętych dekretem o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z dnia 28 listopada 1918 r.”, a więc i z wyjątkiem powiatu sokólskiego. Przynależność Sokólszczyzny do niepodległego państwa polskiego została tym sposobem stwierdzona, choć, jak wynika z zachowanych materiałów archiwalnych, nie dla wszystkich było to oczywiste. O faktycznym połączeniu nie tylko pod względem administracyjnym, ale i „pod względem budżetowym”, można mówić dopiero od 1 lipca 1919 r. Z dniem tym powiat sokólski wyłączono z właściwości Departamentu dla Spraw Polskich Ziem Wschodnich MSZ.

Zanim jednak do tego doszło, należy zwrócić uwagę na kilka wcześniejszych wydarzeń, także ważnych w dziejach Sokólszczyzny w początkach niepodległości. Wraz z wkroczeniem do Sokółki wojsk polskich przybył do niej ppor. Chodakowski (inspektor w Inspektoracie Werbunkowo-Zaciągowym Dywizji Litewsko-Białoruskiej okręgu białostockiego) w celu utworzenia w mieście ekspozytury inspektoratu. Działała ona przy ul. Grodzieńskiej 16 i w niedługim czasie mogła pochwalić się „ogromnym napływem ochotnika, po kilkudziesięciu dniennie”, jak informowano w „Dzienniku Białostockim”²². Towarzyszyło temu wsparcie finansowe oraz materialne (m.in. uruchomiono „pracownię bielizny dla żołnierza” i księgarnię wojskową) ze strony lokalnego społeczeństwa, za które dziękował w maju Komendant Miasta Białegostoku płk Adam Szymanowski²³. Niemały wpływ na taką postawę wydaje się, miały liczne wiece, które organizowano w powiecie. Na jednym z nich (w Sokółce) z inicjatywy Witolda Kucewicza występującego z ramienia inspektoratu, podjęto 5-punktową uchwałę, którą *in extenso* przytaczam za ówczesną prasą:

Zgromadzeni na wiecu uchwalili: 1) Wiec wita Sejm pierwszy ustawodawczy Niepodległej Zjednoczonej Polski, wita Jego zapoczątkowania w dziedzinie reform życia społecznego w odbudowie Ojczyzny starganej wiekami. Życzymy najowocniejszych prac. Żądamy: a) włączenia kresów naszych jako ośrodków

²¹ *Ibidem*.

²² *Wiec w Sokółce*, „Dziennik Białostocki” 10 V 1919.

²³ *Podziękowanie*, „Chata Polska” 1919, nr 11, s. 16.

kultury naszej, Lwowa i Wilna i b) Gdańska, jako od wieków należnego do Polski i, dzięki któremu możemy mieć własny dostęp do morza i wybrzeże morskie. 2) Zgromadzeni członkowie postanawiają i przyrzekają wspierać się wzajemnie, rozciącać jak największą opiekę nad rodzinami wstępujących do Wojska Polskiego, pomagać w odbudowie Ojczyzny i spajaniu jej moralnie materialnie i czynnie. 3) Wiec żąda powołania rekruta na zasadach ogólnych uchwalonych przez Sejm. Jeżeli jest to niemożliwe, zwraca się do Rządu i społeczeństwa Polskiego, by wyłoniło z siebie zarząd dla powołania rekrutów. 4) Ci, którzy będą się uchylali od Wojska Polskiego, lub przeszkadzać w pracach około scalania i odbudowy Ojczyzny, będą ogłaszani w pismach. Żadne zajęcie osobiste lub społeczne, bez uznania ogółu nie zwalnia od służby wojskowej, do tego są upoważnione jedynie władze wojskowo-lekarskie. Tych, którzy się usuwają, uważać nie jako synów tej ziemi, lecz jej lokatorów. 5) Potworzyć komitety parafialne oraz w każdej wsi pod hasłem „pomocy i obrony Ojczyzny”²⁴.

Wsparcie na rzecz państwowości polskiej znalazło swój wyraz także w innych działaniach. W przeciągu niespełna dwóch miesięcy w powiecie sokólskim powołano do życia: 4 kółka rolnicze zrzeszające ponad 800 członków (w Sokółce, Janowie, Korycinie, Różanymstoku), Stowarzyszenie Rolniczo-Handlowe, 5 kół młodzieży (w Sokółce, Janowie, Korycinie, Różanymstoku i Nowym Dworze), Domy Ludowe i księgarnię²⁵.

Do czuwania nad bezpieczeństwem w powiecie zaangażowana została (w początkowym okresie) żandarmeria polowa, w mieście zaś policja komunalna²⁶. Oficerem żandarmerii na powiat sokólski, który pokierował powołaną do życia Ekspozyturą Żandarmerii Polowej w Sokółce, był ppor. Stanisław Sitek²⁷. Oprócz niego w składzie dowództwa ekspozytury znaleźli się wówczas: pow[iatowy] wachm. Andrzej Wójcik, żand. Jan Hanerka, star[szy] żoł[nierz] Kazimierz Gruszczyński, szer. Kazimierz Żółciński oraz ordynans Józef Żukowski²⁸. W związku z zajmowaniem miasta przez władze i woj-

²⁴ *Wiec w Sokółce*, „Dziennik Białostocki” 10 V 1919.

²⁵ *Korespondencje*, „Chata Polska” 1919, nr 15, s. 14–15.

²⁶ W związku z wprowadzaniem żandarmerii jako organu bezpieczeństwa w powiatach wszystkie dotychczasowe „policje i milicje powiatowe” rozwiązano lub wcielono do kadr żandarmerii. W miastach utrzymano policje komunalne utworzone na zasadach wynikających z „Szematu Administracji Zarządu Wojskowego Ziem Wschodnich” z 22 lutego 1919 r., które opłacane były z funduszów miejskich. Por.: Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego w Warszawie (dalej: CAW), sygn. I.301.19.15, Pismo Generalnego Komisarza Cywilnego do Generalnej Ekspozytury Żandarmerii Polowej, 17 V 1919, b.p.

²⁷ CAW, sygn. I.301.19.1, Rozkaz nr 121 Dowództwa Żandarmerii Polowej w Warszawie, [sierpień 1919], b.p.

²⁸ Tak (stopnie) w źródle.

sko niemieckie na początku kwietnia 1919 r. nie mógł on jednak rozpocząć pracy w powiecie i czasowo zakwaterował podległy mu oddział w Białymstoku, gdzie czekał na wytyczne Dowództwa Białostockiego Garnizonu. Na ten moment, jak wynika z zachowanego meldunku ppor. Sitka, urządził on dla przydzielonego mu personelu tymczasową szkołę. Przeprowadzane w niej zajęcia i wykłady dotyczyły takiej problematyki jak: musztra formalna, przepisy kancelaryjne, przepisy o drodze służbowej, postępowanie żandarma przy wykonywaniu czynności służbowych w stosunku do ludności cywilnej i wojskowych, przepisy regulujące żandarmerię polową z instrukcji służbowej, ćwiczenia praktyczne przy przeprowadzeniu dochodzenia, pisanie meldunków i doniesień itp.²⁹

Do samej Sokółki ppor. Sitek najprawdopodobniej przybył po wycofaniu się Niemców. Jako doświadczony żandarm przystąpił do tworzenia sieci posterunków w powiecie. Z początkiem maja działały już one w: Janowie, Suchowoli, Szudziałowie, Odelsku, Dąbrowie, Sidrze, Czarnej Wsi, Kuźnicy, Kundzinie, Korycinie, Zalesiu, Nowym Dworze i Sokolanach³⁰. Część z nich (Dąbrowa, Kuźnica, Nowy Dwór i Zalesie³¹) w połowie tego miesiąca została „ściągnięta” w związku z rozkazem, który ppor. Sitek otrzymał z Dowództwa Twierdzy Grodno. Wówczas też uruchomiono nowe posterunki: w Olszy (pełnił służbę bezpieczeństwa w drugiej części gm. Dąbrowa nieobjętej rejonem twierdzy), w Łosośnie (pełnił służbę bezpieczeństwa w drugiej części gm. Dąbrowa nieobjętej rejonem twierdzy, gm. Zalesie i Kundzin), w Suchyniczach (powołany celem ochrony słupów telefonicznych przed niszczeniem), w Niemczynie (powołany celem wyłapywania koniokradów), w Góranach (powołany w celu „zapobieżenia w prowadzeniu agitacji antyrządowej oraz położenia kresu w wybrykach jakie powtarzały się u tamt[ejszej] ludności w stosunku do zamożniejszych”) i w Sokołdzie (powołany z kolei do „wyłapywania szmuglerzy i zapobieżenia wypadkom jak bandytyzm”)³². Rozszerzył się też skład dowództwa ekspozytury o: żand. Eugeniusza Kopczewskiego, szer. Marcina Wierzbickiego, szer. Rygoberta Biernackiego, szer. Antoniego Gołownię, szer. Heronima Trzcińskiego, szer. Władysława Genjusza, szer. Józefa Januskiewicza, szer. Władysława Kieżela i szer. Michała

²⁹ CAW, sygn. I.301.19.15, Meldunek ppor. Sitka, 3 IV 1919, b.p.

³⁰ CAW, sygn. I.301.19.30, Wykaz posterunków żandarmerii pow. sokólskim, 10 V 1919, b.p.

³¹ Nie działał również posterunek w Kundzinie, choć w dokumencie nie było o nim mowy.

³² CAW, sygn. I.301.19.15, Raport sytuacyjny Dowództwa Ekspozytury Żandarmerii Polowej w Sokółce, 25 V 1919, b.p.

Wróblewskiego³³. Pod koniec maja podjęła ona kroki „w celu objęcia z powrotem władzy wojskowo-policyjnej w stosunku do osób cywilnych” w miejscowościach, z których posterunki uprzednio „ściągnięto”.

Jako organ bezpieczeństwa publicznego żandarmeria polowa w Sokółce podlegała lokalnemu komisarzowi rządowemu (późniejszemu staroście), którym został Marian Baehr i jego zastępcy – Antoniemu Krejbichowi. W sprawach wojskowych z kolei podporządkowana była Dowództwu Powiatu Etapowego w Sokółce, na którego czele stał ppłk Tomasz Tadeusz Józef Giewartowski. Dowództwo to, podległe Dowództwu Okręgu Etapowego Białystok (później Wołkowysk), realizowało wyznaczone zadania związane z zabezpieczaniem obszarów opanowanych przez Wojsko Polskie na wschodzie. Jednym z nich było koordynowanie zbiorów żyta w powiecie sokólskim zasianego jeszcze przez władze niemieckie, a także w majątkach zarządzanych przez właścicieli³⁴, którzy wyrazili zgodę na przekazanie połowy tych zbiorów na rzecz polskiego żołnierza. Sporym problemem, przed którym wówczas stanęły władze cywilne i wojskowe, był dotkliwy brak w powiecie koni, żniwiarek a nawet ludzi³⁵. Oceniając akcję żniwną komisarz Baehr w piśmie do Dowództwa Powiatu Etapowego w Sokółce stwierdzał, że „jest prowadzona i zorganizowana źle i ciągle słyszy się jak o nadużyciach ze strony żołnierzy, tak i o kradzieży zboża przez ludność”. „Żołnierze – dodawał – pomimo nawet dobrych chęci nie są w stanie zorganizować i prowadzić akcji omłotu zboża jak się należy z powodu braku wśród nich ludzi fachowych”. Stąd zwracał uwagę na konieczność pozyskania takich ludzi, by nie narażać skarbu państwa „na poważne i niepotrzebne straty”³⁶. O skali problemu świadczą inne pisma informujące o rabunkowej działalności żołnierzy³⁷ i cywilów oraz o sprawach wobec nich prowadzonych przez żandarmerię polową (później i Policję Państwową Obwodu Sokólskiego) i właściwe

³³ CAW, sygn. I.301.19.30, Wykaz posterunków żandarmerii pow. sokólskim, [II poł. maja 1919], b.p.

³⁴ A takich było 20.

³⁵ CAW, sygn. I.310.3.422, Pismo Intendentury Frontu Litewsko-Białoruskiego do Intendentury Głównego Kwatermistrzostwa, 18 VII 1919, b.p.

³⁶ CAW, sygn. I.310.3.439, Pismo komisarza Baehra do Dowództwa Powiatu Etapowego w Sokółce, 4 IX 1919, k. 37.

³⁷ W maju 1919 r. szczególnie głośno było o nadużyciach jazdy tatarskiej, której żołnierze aresztowali burmistrza Nowego Dworu za niedostarczenie oddziałowi rzeczy, o które wnosił. Zob. CAW, sygn. I.301.19.15, Meldunek Dowództwa Ekspozytury Żandarmerii Polowej w Sokółce, 12 VI 1919, b.p.

sądy³⁸. Przy tym należy dodać, iż służba bezpieczeństwa miała szczególnie dużo pracy, zwłaszcza w początkowym okresie, kiedy to nie działały jeszcze sądy pokoju i nie było powołanego sędziego śledczego³⁹.

Kiedy w powiecie rozpoczął funkcjonowanie wymiar sprawiedliwości, oraz jak wyglądała jego struktura i praktyka, nie udało się autorce ustalić. Wiadomo, że w sierpniu 1919 r. na sędziów pokoju w powiecie sokólskim zostali mianowani przez Ministra Sprawiedliwości: Alfons Marian Malarski, Eugeniusz Szlagier i Erazm Załuskowski, a także pewne jest, że w listopadzie 1919 r. działał Sąd Pokoju Okręgu 2 miasta Sokółki, który należał do właściwości utworzonego z dniem 1 sierpnia tr. Sądu Okręgowego w Białymstoku⁴⁰.

Zaraz też po opuszczeniu przez Niemców powiatu sokólskiego rząd polski zarządził przeprowadzenie i na tym obszarze wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Na mocy ordynacji wyborczej z 28 listopada 1918 r. i ustawy z 10 maja 1919 r. wyznaczono je na 15 czerwca tego roku. W tym celu powołano główną komisję wyborczą w Białymstoku okręgu nr 33 obejmującego powiaty białostocki i sokólski, na czele której stanął jako przewodniczący sędzia Tadeusz Straszewicz. Na listach wyborczych nie zabrakło kandydatów związanych z Sokólszczyzną. Na liście nr 1 (Stronnictwa Chrześcijańsko-Demokratycznego pow. sokólskiego) znaleźli się, wspomniani już, Nikodem Hryckiewicz i ks. Józef Gaul, a także: urodzony w Niemczynie płk Adolf Małyшко, architekt Wacław Kazimierz Tomaszewski, literat Artemiusz Ludomił Czerniewski, wikariusz z Janowa ks. Jan Lewkowicz oraz rolnik z Sidry Wincenty Hołubowski. Z listy nr 5 (Polskiego Komitetu Wyborczego w Białymstoku) wystartowali zaś rolnicy z powiatu sokólskiego: Antoni Bajko z Brzozowego Mostku i Wiktor Szacki z kolonii Połomińskiej⁴¹. Z grona tego mandat poselski uzyskali: Hryckiewicz, Tomaszewski i Małyшко⁴².

³⁸ CAW, sygn. I.310.3.439, Pismo DPE w Sokółce do Żandarmerii Polowej w Sokółce, 4 IX 1919, k. 38; *Ibidem*, Pismo Komendanta Policji Państwowej Obwodu Sokólskiego do Dowództwa Etapu Powiatowego w Sokółce, 30 IX 1919, k. 58; *Ibidem*, 29 IX 1919, k. 71; CAW, sygn. I.310.3.439, Pismo komisarza Baehra do Dowództwa Powiatu Etapowego w Sokółce, 7 X 1919, k. 80; *Ibidem*, 30 IX 1919, k. 95; CAW, sygn. I.310.3.439, Pismo sekretarza Sądu Pokoju Okręgu nr 2 w Sokółce do DPE w Sokółce, 26 XI 1919, k. 219.

³⁹ CAW, sygn. I.301.19.15, Raport sytuacyjny Dowództwa Ekspozytury Żandarmerii Polowej w Sokółce, 25 V 1919, b.p.

⁴⁰ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” 1919, nr 7 (*Ruch służbowy*); *Sąd okręgowy w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki” 22 VII 1919.

⁴¹ *Przed wyborami*, „Dziennik Białostocki” 28 V 1919.

⁴² *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 122 i 420.

„Złączenie” ziemi sokólskiej z państwem polskim powodowało wejście w życie dotychczasowych przepisów regulujących różne aspekty jego funkcjonowania, w tym dotyczące administracji rządowej i administracji samorządowej. W dniach 30 czerwca i 1 lipca na odbytym zjeździe gospodarczo-oświatowym w Sokółce, zorganizowanym przez Straż Kresową, uczestnicy spotkania, za pośrednictwem obecnego na nim posła Hryckiewicza, zwrócili się do Sejmu Ustawodawczego z prośbą o wprowadzenie na Sokólszczyźnie samorządu, gdyż brak jego wstrzymywał „normalny gospodarczy rozwój powiatu”⁴³.

W celu „ujednostajnienia administracji” przybył w lipcu do Sokółki, z polecenia ministra spraw wewnętrznych, radca ministerialny Stefanowicz⁴⁴. Naczelne kierownictwo administracją polityczną w powiecie⁴⁵ (po Radzie Powiatu, która w maju zakończyła swą pracę) objął na mocy „Tymczasowych przepisów o organizacji urzędów powiatowych” z 3 lutego 1919 r.⁴⁶ powiatowy komisarz rządowy w osobie Mariana Baehra⁴⁷. Reprezentował on centralną władzę państwową, kierował urzędem powiatowym (komisariatem), wykonywał nadzór nad samorządem miejskim i wiejskim w granicach prawa oraz był zwierzchnikiem urzędów gminnych, powiatowej służby bezpieczeństwa publicznego i podporządkowanych komisariatowi instytucji państwowych⁴⁸. Sytuacja uległa zmianie w sierpniu 1919 r., kiedy to w związku z ustawą tymczasową o organizacji władz administracyjnych II instancji, na mocy której utworzono województwo białostockie, zmieniono przepisy dotyczące funkcjonowania władz w powiecie. Dokonano tego rozporządzeniem Rady Ministrów z 28 sierpnia 1919 r. tworząc urząd starosty jako władzę administracyjną I instancji⁴⁹. Starosta zastąpił dotychczasowego kierownika

⁴³ *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1919, nr 18, s. 15.

⁴⁴ *Delegaci rządowi*, „Dziennik Białostocki” 2 VII 1919.

⁴⁵ Jak podano w sprawozdaniu z majowego (1919) zjazdu instruktorów Straży Kresowej Okręgu Grodzieńskiego powiat podzielony był na rewiry (po kilka gmin) na czele z naczelnikami, którzy posiadali „bardzo rozległe kompetencje, łącząc z władzą polityczno-administracyjną również władzę sądowniczą”. Por.: *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 92–93.

⁴⁶ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1919, nr 15, poz. 178.

⁴⁷ Buchalterem w Komisariacie był Kaliński, a naczelnikiem kancelarii powiatowej – Hanke. *W Sokółce*, „Dziennik Białostocki” 24 IX 1919.

⁴⁸ Jako taki kontrasygnował zarządzenia natury ogólnej wydawane przez referentów przydzielonych do władzy powiatowej, a podległych innym ministerstwom, niż ministerstwo spraw wewnętrznych (lekarza powiatowego, lekarza weterynaryjnego, inżyniera drogowego). K.W. Kumaniecki, *Ustrój państwowych władz administracyjnych na ziemiach Polski*, Kraków 1920, s. 68–69.

⁴⁹ „Dziennik Praw Państwa Polskiego” (dalej: „DPPP”) 1919, nr 72, poz. 426.

administracji powiatowej – komisarza rządowego. Mianowany był przez ministra spraw wewnętrznych i podlegał bezpośrednio wojewodzie. Swoją władzę sprawował przy pomocy urzędu powiatowego – starostwa. Podobnie jak komisarz rządowy był władzą przełożoną zarządów gmin i miast w zakresie administracji państwowej oraz odpowiadał za stan bezpieczeństwa i porządku publicznego w powiecie⁵⁰. Nadto należy dodać, że będąc organem rządu centralnego wchodził jednocześnie w skład organu wykonawczego samorządu powiatowego jako przewodniczący wydziału powiatowego. W Sokółce urząd ten znalazł się w rękach Baehra.

Samorząd na ziemi sokólskiej miał działać jak w całym byłym Królestwie Polskim⁵¹. W sierpniu 1919 r. przyjechał do Sokółki inspektor samorządowy Piotr Piwko w celu jego zorganizowania w powiecie. Odkonano zebranie wójtów i burmistrzów, na którym omówiono nową organizację władz i opracowano nowy podział administracyjny powiatu⁵². Na mocy uchwały Sejmu Ustawodawczego z dnia 22 lipca 1919 Minister Spraw Wewnętrznych rozporządził, by w powiecie sokólskim uznane były za miasta: Sokółka, Suchowola, Dąbrowa (z włączeniem wsi Grabowa, Juryzdyka, Jesionówka, Małyszówka, i Osmołowszczyzna, które wydzielono z gminy wiejskiej Dąbrowa) Nowy Dwór (z włączeniem wsi Ogrodniki, którą wydzielono z gminy wiejskiej Nowy Dwór) i Odelsk⁵³. Na te miasta rozciągnęła się moc obowiązująca dekretu o samorządzie miejskim z dnia 4 lutego 1919⁵⁴.

Podstawę samorządu gminnego stanowiły regulacje rosyjskie z 1864 r. ze zmianami wprowadzonymi dekretem z 27 listopada 1918 r. o utworzeniu Rad Gminnych na obszarze b. Królestwa Kongresowego⁵⁵. W ich myśl organami gminy byli wójt, rada gminna oraz zgromadzenie (zebranie) gminne⁵⁶. W powiecie sokólskim funkcjonowało 13 gmin: Czarna Wieś, Dąbrowa, Janów, Korycin, Kuźnica, Nowy Dwór, Odelsk, Sidra, Sokolany, Sokółka, Suchowola, Szudziałowo i Zalesie.

Wybory do rad gminnych i miejskich w powiecie sokólskim w oparciu o wskazane akty prawne odbyły się dopiero późną jesienią 1919 r. W stolicy powiatu – Sokółce – dokonano wyboru 24 radnych do rady miejskiej, która

⁵⁰ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 28–29.

⁵¹ *Samorząd gminny na Kresach*, „Chata Polska” 1919, nr 20, s. 5.

⁵² *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1919, nr 23, s. 14.

⁵³ Rozporządzenie z 13 października 1919 r. „Monitor Polski” 22 X 1919, nr 229.

⁵⁴ *Z powiatu sokólskiego*, „Chata Polska” 1919, nr 33, s. 12. „DPPP” 1919, nr 13, poz. 140.

⁵⁵ „DPPP” 1918, nr 18, poz. 48.

⁵⁶ K.W. Kumaniecki, *Ustrój gminy wiejskiej w Polsce*, Kraków 1920, s. 11.

na swoje pierwsze, organizacyjne spotkanie zebrała się 9 grudnia. Przedmiotem obrad uczyniono wówczas kwestię uposażenia burmistrza, jego zastępcy i ławników. Wyboru Magistratu dokonano na kolejnym zebraniu radnych, 15 grudnia. Burmistrzem Sokółki został Józef Bubieniec, który pokonał kontrkandydata Józefa Daszutę i zastąpił dotychczasowego włodarza miasta – Babarykę⁵⁷. Na zastępcę burmistrza wybrano Szlema Mowszę, a na ławników⁵⁸ – Dominika Pietrasza i Jankła Szapira⁵⁹. W styczniu 1920 r. sokółscy radni jednogłośnie postanowili dotychczasowe rosyjskie nazwy ulic zmienić na polskie, aby „w ten sposób usunąć ślady minionej niewoli”⁶⁰.

Po przeprowadzeniu wyborów do rad gminnych i miejskich zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 listopada 1919 r.⁶¹ w grudniu odbyły się też wybory do sejmiku powiatu sokólskiego⁶². Inauguracyjne posiedzenie tego organu miało miejsce w dniu 4 lutego 1920 r. w sali sądu II okręgu w Sokółce z udziałem szefa Sekcji Samorządu Gminnego Sienkiewicza i posłów ziemi sokólskiej⁶³. Sejmik składał się z 34 osób i dokonał wyboru Wydziału Powiatowego w Sokółce (Władysław Gieniusz, Józef Ignatowicz, Dominik Krzysztofik, Wincenty Hołubowski, Dominik Markowski, Dominik Pietrasz). Wydział, któremu przewodniczył starosta Baehr, pierwsze swe posiedzenie przeprowadził 5 lutego⁶⁴. W czasie tego spotkania starosta przedstawił kompetencje wydziału w sprawach nadzoru nad samorządem gminnym i udzielił informacji dotyczących bieżących spraw Sokólszczyzny⁶⁵. Sprawami związanymi z właściwą dziedziną życia administracji powiatowej w powiecie zajmowali się urzędnicy podlegli innym ministerstwom (niż ministerstwo spraw wewnętrznych) a wchodzący w skład personelu starostwa (wcześniej komisariatu). Byli to m.in.: inspektor rolny (Wysocki), inspektor odbudowy (Epler), lekarz powiatowy (dr Józef Docha), inspektor szkolny (Józef Nitecki), inspektor skarbowy, referent aprowizacyjny (Moroz), inspek-

⁵⁷ Autorce nie udało się zweryfikować nazwiska. W odnalezionym w archiwum dokumencie z marca 1919 r. jako burmistrz podpisał się niejaki Sawicki. Por.: CAW, sygn. I.331.22.16, Świadectwo Bolesława Garbalińskiego, 3 III 1919, b.p.

⁵⁸ Radni postanowili wówczas, ze względu na trudną sytuację miasta, przedłożyć ministerstwu spraw wewnętrznych prośbę o zmniejszenie liczby ławników z 3 do 2.

⁵⁹ *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 2, s. 15.

⁶⁰ *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 4, s. 14.

⁶¹ Rozporządzenie „w przedmiocie zarządzenia wyborów do Sejmików powiatowych w powiatach: Białostockim, Bielskim i Sokólskim”. „Monitor Polski” 27 XI 1919, nr 259.

⁶² *Wybory do sejmików*, „Dziennik Białostocki” 2 XII 1919.

⁶³ *Z pow. sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 7, s. 13.

⁶⁴ *Z pow. sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 8, s. 13–14.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 14.

tor pracy, inżynier powiatowy (Trzeciak?), powiatowy lekarz weterynaryjny, nadleśniczy⁶⁶. O ich działalności wciąż wiemy niezbyt dużo. Najwięcej informacji posiadamy o oświacie publicznej.

Według kroniki szkolnej w Janowie inspektor Nitecki zorganizował w 1919 r. w powiecie „48 szkół z taką liczbą nauczycieli, obejmując nauką 1450 dzieci”⁶⁷. W listopadzie tego roku sprowadził z województwa lwowskiego około 20 nauczycieli, którzy byli absolwentami seminariów nauczycielskich w Sokalu, Rawie Ruskiej, Stryju i Tarnopolu. Szkołą powszechną w Sokółce kierował od 1 grudnia pochodzący z poznańskiego Jan Szaniawski⁶⁸. Dzieło Niteckiego z początkiem listopada 1919 r. kontynuował Antoni Bielawski. Na terenie Sokólszczyzny działało z początkiem kolejnego roku 55 szkół z 81 nauczycielami i 4055 uczniami⁶⁹. W pamięci mieszkańców Ziemi Sokólskiej, jak podał autor tekstu o wymownym tytule: „Ci wspalniali pedagogzy”, zapisali się tacy nauczyciele jak: Elżbieta Werłówna-Bejowa (Sokółka), Zofia Sokołowska (Kamionka Stara), Stanisław Jakiel (Suchowola), Maria Lewicka (Wierzchlesie i Żuki), Józef Kotarski (Nowy Dwór), Bolesław Batowski (Dąbrowa), Teofil Kozaczyk (Babice), Władysław Belczyk (Stara Rozedranka), Tadeusz Wróbel (Sokółka)⁷⁰. Działalność oświatową podjęli także przybyli w listopadzie 1919 r. do Różanogostoku salezjanie⁷¹.

W nowych warunkach i w myśl nowych uregulowań latem 1919 r. w powiecie sokólskim zaczęto organizować również Policję Państwową, jako jedyną scentralizowaną instytucję bezpieczeństwa⁷². W związku z utworzeniem województwa białostockiego, w skład którego wszedł powiat, Komenda Główna Policji Państwowej 20 sierpnia 1919 r. powołała do życia V białostocki okręg Policji Państwowej. Na jego czele stanął komendant Henryk Jasieński, który swoje czynności służbowe rozpoczął pod koniec września. Podlegali mu komendanci powiatowi. W powiecie sokólskim funkcja komendanta

⁶⁶ K.W. Kumaniecki, *Ustrój państwowych...*, s. 69. Por.: Idem, *Ustrój państwowych władz administracyjnych na ziemiach Polski: z dodatkiem zawierającym postępowanie administracyjne*, Kraków 1921, s. 70.

⁶⁷ J. Zalewski, *Ci wspalniali pedagogzy*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1992, z. 5, s. 7.

⁶⁸ *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 2, s. 15.

⁶⁹ O stanie szkolnictwa w powiecie i jego rozwoju w kolejnych miesiącach po odzyskaniu niepodległości zob. *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 428–438.

⁷⁰ J. Zalewski, *op. cit.*, s. 7.

⁷¹ T. Ciszkowski, *Działalność oświatowa salezjanów w Różanymstoku*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1994, z. 9, s. 3.

⁷² *Reorganizacja policji*, „Dziennik Białostocki” 4 VII 1919. W sierpniu powstała w Sokółce także ochotnicza straż ogniowa, którą pokierował naczelnik Kaczyński. *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1919, nr 24, s. 14.

przypadła Rogozińskiemu⁷³. Zanim jednak podległy mu teren znalazł się w wyłącznej gestii policji państwowej, co stało się 11 września, służbę bezpieczeństwa w powiecie wciąż pełniła żandarmeria polowa, a w samej Sokółce – policja komunalna. Rozpoczęta 7 września likwidacja 14 posterunków żandarmerii trwała 5 dni⁷⁴, a ppor. Sitek wraz ze swoimi ludźmi przeniesiony został na powiat bobrujski i tu miał tworzyć posterunki żandarmerii polowej. Wspominając moment wyjazdu pisał już z Bobrujska:

[...] Komisarz Rządu na powiat Sokółski, urządził pożegnalny wieczór dla całego personelu. Na zabawie byli obecni wszyscy wyżsi urzędnicy Komisariatu oraz przedstawiciele wszystkich instytucji Rządowych oraz goście. Ze strony władz wojskowych był obecny p[od]pułkownik Giewartowski Dowódca Etapu [Powiatowego] wraz z podległymi mu oficerami. Po skończonej zabawie o godzinie 2-ej w nocy cały oddział żandarmerii odprowadzony został przez komisarza B[a]lehra i zastępcę Kom[isarza] p[ana] Krejbicha, D[owó]dcę Etapu p[od]pułk[ownika] Giewartowskiego i innych na dworzec kolejowy, gdzie Komisarz, zastępca jego i D[owó]dca Etapu oraz prezes kółka rolniczego pożegnali Ekspozyturę przemówieniami dziękując za wydatną pracę i uczciwość⁷⁵.

Wszystkie zadania i sprawy dotychczas prowadzone przez żandarmerię polową przejęła Komenda Policji Państwowej Obwodu Sokólskiego⁷⁶.

Po rozwiązaniu Ekspozytury Żandarmerii Polowej w Sokółce nadal istniało Dowództwo Powiatu Etapowego (DPE) podległe Dowództwu Okręgu Etapowego (DOE) w Wołkowysku realizujące swoje zadania na rzecz Wojska Polskiego. Z zachowanej korespondencji między tymi dowództwami wyłania się ciekawy obraz przepływu informacji i chaosu, jaki wówczas panował w kwestii przyłączenia Sokólszczyzny do Polski. DOE Wołkowysk w październiku 1919 r. wyraziło zdziwienie w związku z wiadomością dowódcy DPE Sokółka o „przynależności” powiatu sokólskiego już „od długiego czasu do kraju” i zasięgając zdania w tej sprawie w Dowództwie Frontu Litewsko-Białoruskiego żądało wyjaśnień, a nawet ukarania winnych przekazywania takiej „nieprawdziwej” informacji⁷⁷. W odpowiedzi dowódca DPE Sokółka meldował:

⁷³ *O Niepodległą i Granice. Raporty...*, s. 122.

⁷⁴ Suchowola, Szudziałowo, Odelsk, Dąbrowa, Sidra, Czarna Wieś, Kuźnica, Nowy Dwór, Zalesie, Górzany, Sokolany, Korycin, Niemczyn, Janów. CAW, sygn. I. 301.19.19, Raport sytuacyjny nr 11 za I dekadę września ppor. Sitka, 11 IX 1919, b.p.

⁷⁵ CAW, sygn. I.301.19.19, Raport sytuacyjny nr 1 za II dekadę września ppor. Sitka, 24 IX 1919, b.p.

⁷⁶ CAW, sygn. I.310.3.439, Pismo Komendanta Policji Państwowej Obwodu Sokólskiego do Dowództwa Etapu Powiatowego w Sokółce, 30 IX 1919, k. 58.

⁷⁷ CAW, sygn. I.310.3.304, Pismo DOE Wołkowysk do DPE Sokółka, 21 X 1919, b.p.

[...] powiat sokólski pod względem administracji cywilnej jest przyłączony do Polski na podstawie istniejących faktów: 1) Powiat sokólski wysłał do Sejmu w Warszawie posłów, 2) w powiecie sokólskim ogłoszony i dopełnia się pobór rekrutów roczników: 1900 i 1901, 3) przy piśmie swoim [...] z 4-10-19 r. przedstawiłem zaświadczenie Inspektora Skarbowego na Starostwo (powiat) Sokólskie, w którym wymienia się, że powiat sokólski przyłączony jest do Polski⁷⁸.

Jednocześnie Giewartowski tłumaczył, że będąc w Dowództwie Okręgu Etapowego w Wołkowysku nikomu nie mówił, że nie podlega Dowództwu Frontu lub DOE Wołkowysk, „gdyż byłoby to rzeczą niezgadającą się z rzeczywistością”. „[...] bez przerwy – pisał – spełniałem i spełniam rozkazy DOE Wołkowysk, a tym sposobem podlegam Dowództwu Frontu Lit[ewsko]-B[iałoruskiego]”⁷⁹.

Istnienie powiatu sokólskiego w granicach odrodzonego państwa polskiego w 1919 r. stanowiło fakt, choć jak widać nie wszystkim znany. Początki funkcjonowania w nowej rzeczywistości dla mieszkańców Sokólszczyzny i jej władz nie były łatwe. Podczas otwarcia pierwszego kursu samorządowego w marcu 1920 r. mówił o tym wicestarosta Krejbich. Wskazywał na konieczność rozpoczęcia pracy od podstaw, „ponieważ straszne warunki, jakie wytworzyła niewola, nie pozwoliły nam rozwijać się normalnie. [...] dzisiaj więc – dodawał – musimy pracować usilnie, aby dogonić narody, które nas wyprzedziły na drodze rozwoju kulturalnego i społecznego”⁸⁰. W pracy tej bardzo pomocne okazały się różne organizacje społeczno-polityczne. Istotną rolę odegrała tu kierowana przez Kazimierza Odynieckiego⁸¹ Straż Kresowa powiatu sokólskiego. To m.in. z jej inicjatywy zorganizowano 2 maja 1920 r. w Sokółce obchody rocznicowe Konstytucji 3 Maja. Przy tej okazji mieszkańcy Sokólszczyzny uroczyście świętowali również pierwszą rocznicę wkroczenia wojsk polskich do miasta⁸². Wymownie kończył się więc pierwszy, choć niełatwy, rok niepodległości na Ziemi Sokólskiej. Uplłynął on pod znakiem pracy organizacyjnej życia społeczno-polityczno-gospodarczego powiatu, która została przerwana w lipcu 1920 r. działaniami wojennymi.

⁷⁸ CAW, I.310.3.304, Pismo DPE Sokółka do DOE Wołkowysk, 25 X 1919, b.p.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Z powiatu sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 16, s. 11.

⁸¹ *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1919, nr 20, s. 15. Z początkiem 1920 r. zorganizowana była w wydziały: Oświaty Pozaszkolnej, Porad Zawodowych, Związków Młodzieży i Prasowo-Informacyjny. Por.: *Z pow. Sokólskiego*, „Chata Polska” 1920, nr 1, s. 13.

⁸² *Z pow. Sokólskiego. Obchód 3-go maja*, „Chata Polska” 1920, nr 24, s. 10.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego w Warszawie:

Dowództwo Frontu Litewsko-Białoruskiego

Dowództwo Okręgu Etapowego Wilno

Dowództwo Żandarmerii Polowej Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego

Źródła drukowane

O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921, t. 1, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa 1999.

O Niepodległą i Granice. Raporty Straży Kresowej 1919–1920 Ziem Północno-Wschodnich opisane, t. 7, oprac. J. Gierowska-Kałuża, Warszawa–Pułtusk 2011.

Akty prawne

Dekret Naczelnika Państwa z 27 listopada 1918 r. o utworzeniu Rad Gminnych na obszarze b. Królestwa Kongresowego, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918, nr 18, poz. 48.

Dekret Naczelnika Państwa z 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 13, poz. 140.

Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. ustanawiający zarząd wojskowy na ziemiach Litwy i Białorusi, „Dziennik Urzędowy Generalnego Komisarza Cywilnego” 1919, nr 1, poz. 1.

Reskrypt Naczelnika Państwa z 5 maja 1919 r. zwalniający p. dr. L. Kolankowskiego ze stanowiska Komisarza Generalnego Cywilnego Ziem Wschodnich, „Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” 1919, nr 3, poz. 13.

Rozkaz Naczelnego Wodza WP z 15 kwietnia 1919 r. mianujący p. Jerzego Osmołowskiego Komisarzem Generalnym Ziem Wschodnich, „Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” 1919, nr 3, poz. 10.

Rozkaz Naczelnego Wodza WP z 12 maja 1919 r. dotyczący organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie, „Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich” 1919, nr 3, poz. 15.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego, „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 72, poz. 426.

Tymczasowe przepisy o organizacji urzędów powiatowych z 3 lutego 1919 r., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” 1919, nr 15, poz. 178.

Prasa

„Chata Polska” 1919–1920

„Dziennik Białostocki” 1919

Opracowania

Biziuk Cz., *Epopeja jednego życia rodu Biziuków na ziemi sokólskiej*, Białystok 2017.

Biziuk D., *Sokolka wczoraj i dziś*, Sokółka 2009.

Bondaryk K., *Zarys dziejów Sokółki w latach 1918–1947*, Sokółka 1988.

Bujnowski W., *Monografia powiatu sokólskiego*, Warszawa 2009.

Bujnowski W., *Z historią przez powiat sokólski*, Warszawa 2009.

Ciszkowski T., *Działalność oświatowa salezjanów w Różanymstoku*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1994, z. 9.

Dobroński A.Cz., *Wyzwolenie Sokółki i Grodna*, „Magazyn Polski” 2019, nr 5 (160).

Falkowski B., *Nasz generał Nikodem Sulik*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1993, z. 8.

Filipow K., *Kresowy generał – początki wojskowej kariery*, „Dyskusja. Kwartalnik Wojewódzkiego Domu Kultury w Białymstoku” 1990, nr 2–3.

Gajdzis T., *Wolność krzyżami znaczone... Sokółka – moje rodzinne miasto 1863–1920–1939*, Białystok 2003.

Kumaniecki K.W., *Ustrój gminy wiejskiej w Polsce*, Kraków 1920.

Kumaniecki K.W., *Ustrój państwowych władz administracyjnych na ziemiach Polski*, Kraków 1920.

Kumaniecki K.W., *Ustrój państwowych władz administracyjnych na ziemiach Polski: z dodatkiem zawierającym postępowanie administracyjne*, Kraków 1921.

Milewski J.J., *Z dziejów województwa białostockiego w okresie międzywojennym*, Białystok 1999.

Misiuk A., *Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996.

Postołowicz L., *Jeszcze o generale Suliku*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1994, z. 9.

Zalewski J., *Ci wspaniali pedagodzy*, „Sokólski Zeszyt Historyczny” 1992, z. 5.

Inne

Niepodległość przyszła do Sokółki pół roku później, <https://isokolka.eu/wiadomosci/3-sokolka/3401-niepodleglosc-przyszla-do-sokolki-pol-roku-pozniej.html> (dostęp: 20 VIII 2019).

The first year of independence: Sokółka Land

Summary

In November 1918, Poland regained independence. However, it was only the beginning of building the borders of the revived country. The Sokółka area, from 1915 onwards remaining under the German occupation, regained independence as late as April 1919. The article aims at showing the reconstruction of the Polish statehood in the area after the years of partitions, and then the German occupation. The author tried to reconstruct the first year of the independence in the socio-political context in the Sokółka district (powiat), which became part of the Białystok Province (voivodship) created in August 1919. She presented forming the state administration in this area, its local government, local security authorities and law enforcement, as well as education.

Diana Maksimiuk – absolwentka historii (2005) i prawa (2006) Uniwersytetu w Białymstoku; doktor nauk prawnych (2012); laureatka III edycji konkursu Fundacji Aurea Demokracja na najlepszą pracę magisterską dotyczącą parlamentaryzmu staropolskiego; autorka monografii *Rok 1956 w Polsce: sądy, prokuratury, prawo karne* (Białystok 2016); obecnie pracownik Oddziału IPN-KSZpNP w Białymstoku

e-mail: diana.maksimiuk@ipn.gov.pl